

Tekenen in de Tijd 285

5-11 januari 2025

Kerstavond is een Heilig Jaar begonnen dat als thema heeft: Pelgrims van Hoop. Aan het begin van 2025 reflecteert Erik Borgman op wat deze hoop behelst. Aan de hand van een uitspraak die vaak aan Augustinus wordt toegeschreven, presenteert hij woede en moed als de prachtige dochters van de hoop.

Het Heilig Jaar dat op Kerstavond door de paus werd geopend, heeft 'Pelgrims van Hoop' als thema. Hierdoor kwam ik erachter dat er nogal eens is gespeculeerd over familieleden van de hoop. Er is het bekende beeld van de Franse schrijver Charles Péguy (1873-1914) die geloof en liefde voorstelde als de oudere zussen van hoop, die hun zusje elk bij een hand houden. Het lijkt dat geloof en liefde hoop leren lopen, maar het is hoop die geloof en liefde vooruit trekt naar de toekomst. Daarnaast is er ook de vaak aan de kerkvader Aurelius Augustinus (354-430) toegeschreven uitspraak dat hoop twee prachtige dochters heeft: woede om de wereld zoals zij is en moed om te geloven dat zij bezig is te veranderen en zelf mee te willen en durven veranderen.

Nu is woede niet zonder gevaar. Je kunt wel kwaad worden om wat in Gaza kinderen wordt aangedaan – en daar is alle reden toe! – maar voor je het weet, richt je jouw woede niet op de vermeende misstand, maar op diegene of datgene waarvan je denkt dat die er de oorzaak van is. Dat is vrijwel altijd te eenvoudig en te eenzijdig. Anderzijds, wie nooit kwaad wordt op een oorzaak van kwaad en onrecht, maar altijd denkt dat kwaad een toevallig verkeerde uitkomst is, die verlamt zichzelf. De kernwapens de wereld uit wensen omdat ze de wereld tonen als potentieel oorlogsgebied, lijkt toch echt beter dan koppig te blijven denken dat ze onmisbaar zijn. De verdediging van de wapenlobby in de Verenigde Staten dat niet wapens, maar mensen mensen doden, is naïef. De meeste mensen zullen hun vermeende tegenstanders wel eens verwensen – ik in ieder geval wel. Dan inderdaad de mogelijkheid hebben haar of hem uit het land van de levenden te verbannen, vergroot wel degelijk de kans dat er mensen worden gedood. Woede tegen wapens en hun alomtegenwoordigheid is dus zeker niet verkeerd, als die woede maar niet al te snel overloopt naar al degenen die wel eens een wapen hebben gemaakt, of gekocht, of gebruikt.

Ik ging hierboven niet toevallig in op het voorbeeld van wapenbezit en -gebruik. Het streven naar bezit van meer en betere wapens groeit sterk, nu het geweld in de wereld naar het gevoel van velen toeneemt en de kans op verdere escalatie ervan evenzeer. De defensiebudgetten van veel landen gaan omhoog, vaak met het argument dat degene die als vijand wordt gezien nog veel meer geld aan wapens uitgeeft en dat degenen die golden als bondgenoten, minder te vertrouwen zijn. Maar waar wapens wel degelijk mensen doden, stichten zij geen vrede. Ze kunnen in geval van nood helpen om wat gevaarlijk is, in het gareel te brengen, maar ze vormen onderlinge strijd niet om tot verbondenheid of solidariteit. Dat kunnen alleen wij mensen doen, met grote collectieve wilsinspanning. We kunnen ons meer van elkaar afhankelijk maken en het zo onlogischer maken om elkaar te bestrijden. We kunnen oefenen om ons steeds beter te realiseren dat ieder mens waardevol en kwetsbaar tegelijk is, en bescherming verdient. Maar alleen wie ook hopen dat dit inzicht tot een betere wereld leidt, zal zich daadwerkelijk richten op het bouwen van vrede in plaats van zich voor te bereiden op een oorlog en er zeker van te willen zijn dan te kunnen winnen – wat winnen ook betekent! Hoop is daarom niet de moeder van alle woede, maar wel van de woede die zich tegen het werkelijke kwaad keert en zich inspant dat te overwinnen.

Maar dan is daar ook nog moed voor nodig. Immers, ik kan wel vrede willen opbouwen, maar wie zegt dat de ander dat ook wil. Ik kan wel investeren in de bloei van het leven van anderen,

maar er is geen garantie dat die anderen zodra het kan, niet zullen proberen van mij te profiteren. Moedeloosheid komt voort uit wanhoop en wanhoop vergroot de kans op geweld. Wanhoop maakt zo duidelijk dat moed een dochter is van hoop. Moed betekent immers niet dat je nergens bang voor bent, maar dat je bereid en in staat bent je angsten te overwinnen. Hoop stelt je daartoe in staat, want hoop maakt duidelijk dat het de moeite waard is het goede te doen, ook al is er geen garantie dat je door het goede te doen overwint. Je bent verbonden met wat goed is en dat heeft intrinsieke waarde.

Het is God die de bron is van deze hoop: de hoop die geen optimisme is, maar vertrouwen in de betekenis van het goede. Hoe vaker ik de zin uit de brief van Paulus aan de Romeinen overweeg die paus Franciscus met de lancering van de pelgrimage van hoop heeft verbonden, hoe rijker deze blijkt te zijn. De betreffende zin luidt: 'De hoop wordt niet teleurgesteld, omdat Gods liefde in ons hart is uitgegoten door de Heilige Geest, die ons is gegeven' (Romeinen 5,5). Hoop is van waarde, omdat hoop een uitdrukking is van onze verbondenheid met de liefde van God en Gods liefde is de bron van alle waarde. God zag in zijn eigen ondoorgrondelijke wezen waardevolle dingen en heeft ze daarom geschapen, zodat allerhande schepselen in elkaars waarde kunnen delen.

Hoopvol handelen kan niet zinloos zijn, zegt Paulus dan, omdat het precies de hoop is die het handelen betekenis geeft. Als ik mij inzet om iemand in leven te houden die ten dode lijkt opgeschreven, is die inzet niet vergeefs als degene in kwestie uiteindelijk toch sterft. De inzet was van belang omdat en doordat deze gericht was op goed leven en ik daarin met dit goede leven verbonden was. Daarom is hoop niet de dochter van woede en moed, maar zijn woede en moed dochters van hoop. Hoop is de oorsprong waaruit woede en moed voortkomen en die ze tot deugden maakt. Niet andersom.

Dat wil zeggen, als de hoop op God is gericht. De traditie noemt geloof, hoop en liefde theologale deugden. Dat betekent dat het deugden zijn die hun deugdelijkheid ontleen aan het feit dat zij op God zijn gericht. Hoop is geen deugd als zij is gebaseerd op rijkdom en macht en gericht op het deel krijgen aan rijkdom en macht ten koste van anderen. Hoop is een deugd, omdat het hoop op God is, zoals liefde een deugd is omdat zij direct of indirect op God is gericht, op God zelf of op datgene wat uit God voortkomt. Geloof is een deugd als het geloof in God is, niet als het geloof is in macht en het vermogen anderen te overrulen. Dit impliceert dat hoewel boosheid op het kwade en moed om het te bestrijden voortkomen uit hoop als hun moeder, de betekenis van de moeder weerspiegeld wordt in haar dochters. Moed en boosheid houden de hoop levend en zorgen dat zij zich kan blijven manifesteren, zoals moederschap zich kan manifesteren dankzij het bestaan van kinderen. Zo toont hoop haar vruchtbaarheid.

Dit leidt tot de volgende conclusie die misschien in eerste instantie verrast. Om hoopvol te blijven, moeten we daden van hoop stellen. Hoop is een discipline. Om vanuit hoop te leven moeten we onze woede tegenover het kwade en onze liefde voor het goede uitdrukken en zo onze moed daadwerkelijk vormgeven. Daartoe hebben we de Geest ontvangen, zegt Paulus, Gods kracht in ons hart. De Geest wakkert de drang om daad-werkelijk vanuit hoop te leven steeds weer aan.

Graag wens ik iedereen een Zalig Nieuwjaar. Dat wil zeggen een Nieuwjaar in Gods Geest van hoop, die zich uitdrukt in woede tegen kwaad en onrecht en moed om zich toe te vertrouwen aan het goede dat gloort: het licht waarvan wij met kerstmis gevierd hebben dat het over ons is opgegaan.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de Programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht